

Medveczky Rita

HELYZETKÉP A JAVÍTÓINTÉZETEK BEN FOLYÓ UTÓGONDOZÁS GYAKORLATÁRÓL I.

*„Mielőtt bármit elkövetnek,
gondoljanak a rózsakertre,
vagy még inkább egyetlen rózsatőre,
egyetlen egy rózsára, uraim.”*

(Pilinszky János: Sztavrogin elköszön)

Bevezető gondolatok

Nevelésről beszélni minden korban időszerű, javítóintézeti nevelésről beszélni napjainkban egyre időszerűbb. Maga a javítóintézet, mint a gyermekvédelem és igazságügy metszéspontjában álló sajátos konglomerátum és a falai között megvalósuló javító-nevelő intézkedés paradoxona régóta foglalkoztatja a szakma elméleti és gyakorlati művelőinek fantáziáját.

A javító nevelés mikéntjéről, céljairól, lehetőségeiről, korlátairól, integráló és esetleges dezintegráló hatásáról, valamint az intézetekből kikerülő életútjáról számos vizsgálat és tanulmány született az elmúlt években.

Ám a sornak nincs vége, hiszen napjainkban áll kidolgozás alatt a fiatalok bűnelkövetőkre vonatkozó anyagi jogi, eljárásjogi és végrehajtási szabályokat egységes szerkezetbe foglaló büntetőkodeks. A kodeks megalkotását és az egységes szabályozás létrehozását európai trendek, demográfiai változások, a fiatalok fejlődésére ható akcelerációs tényezők, a más elbánás elve, a nevelési eszme középpontba állítása indokolja. Felmerült annak igénye, hogy a gyermek- és fiatalok elkövetők differenciáltan, értelmi, érzelmi, erkölcsi fejlettségük figyelembevételével kapjanak esélyt a deviáns tettük mögött álló okok és körülmények feltárására. A kutatások azt jelezték, hogy bizonyos beavatkozási formák, bizonyos elkövetők esetében, bizonyos időben működnek sikerrel, vagyis a helyes időzítés kidolgozása kulcsfontosságú a bűnisméltés megelőzése szempontjából. Emellett kiemelt szerepet kap a büntetést minősítő igazságügyi eljárás, amely akkor éri el célját, ha a gyermekvédelem

intézmény- és eszközrendszerét használva képes megtalálni az optimális szankciót (Lévay, 2003, p. 1–3).

A kódextervezet egyik felvetése a fiatalkorú elkövetők életkori intervallumának a jelenleg hatályos Büntető Törvénykönyv megállapításához képest leszállítása, ill. felemelése. Az életkori határ kitolása felveti a javítóintézeti nevelés lehetőségének bővülését a korévek dimenziójában. Ha figyelembe vesszük, hogy a statisztikák alapján a 17. életév jelenti a fiatalok bűnözési aktivitásának csúcsát, valamint azt, hogy a tett elkövetése és az ítélet kiszabása között hosszú évek is eltelhetnek, akkor indokoltnak tűnik a javítóintézeti nevelés, mint fiatalokkal szembeni intézkedés szélesebb körben való alkalmazása. Természetesen nem hagyható figyelmen kívül az a momentum, hogy ilyenkor nemcsak az elkövetett bűncselekmény súlya érdemel figyelmet, hanem – mivel a személyes szabadság korlátozásáról van szó – a lakóhelyi/családi környezet is, amely sokszor elsődleges kriminogén faktorként teszi indokolttá az elkövető kiemelését és ezzel együtt a bűnismétlés megelőzését.

A tervezet a fiatalkorú bűnelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatási rendszer kialakításakor holisztikus szemléletet követ. Mint a leírtakból látni fogjuk, a gyermek- és ifjúságvédelem valamint az igazságszolgáltatás egységes és együttműködő keretbe foglalt multidiszciplináris megközelítése a generális és speciális prevenciónak, valamint bármiféle problémamegoldásnak szegletköve.

A jelenlegi nemzetközi áramlatok tükrében e téma sokszínűségét tovább árnyalja, hogy a világszerte fellángolt viták kereszttüzeiben az elrettentést szolgáló tetterányos büntetés kiszabását preferáló igazságszolgáltatási alapú modell, illetve a treatment ideológiáját feladni nem akaró, az elkövető megjavítását célzó reszocializációs szemléletű jóléti modell áll.¹ A vita különösen hangsúlyos eleme a fiatalkorú elkövetőkkel való bánásmód, annak eldöntése, hogy a fiatal kor, mint védelemre méltó és védelmet kívánó átmeneti életszakasz, mennyiben hasonlítható a felnőttek világával. Vagyis: a fiatalok mennyiben áldozatok, és mennyiben kérhetők mégis számon? (Kerecsi, 2005, p. 16.) A kérdés megválaszolását politikai és gazdasági szempontok is determinálják. Ezért a fenti problematika jobb megértéséhez megkísérlem bemutatni azt a társadalmi környezetet, amely alapjául és keretétül szolgál a

¹ Ide kapcsolódnak az egyre inkább előtérbe kerülő alternatív szankciók, a resztoratív technikákat preferáló kárhelyreállító igazságszolgáltatás, amely a diverzió, a büntető igazságszolgáltatás rendszerétől távol tartó eszközöket kínálja a jóvátétel, elterelés, mediáció alkalmazásával

javítóintézetekben folyó reintegrációs, reedukatív és reszocializációs technikákat ötvöző utógondozási aktivitásnak. A társadalmi folyamatok és a környezet tanulmányozása nélkül információink egyoldalúak és szegényesek lennének. Ha szem előtt tartjuk azt a kívánalmat, hogy a javítóintézeti nevelés és a ráépülő utógondozás a „kinti világ” elvárásaira kondicionál, akkor a „kinti világ” működésére ható elvek ismerete nélkül nem juthatunk messzire. A gazdasági, társadalmi, politikai folyamatok nyomon követése és elemzése kell, hogy kiindulást adjon a reszocializációs eszköztár kialakításához és fejlesztéséhez, a társadalmi realitásokhoz igazodó stratégia kidolgozásához.

A posztmodern paradigma

A paradigma megjelenése nemcsak időben követi a modernitást, de tartalmilag is árnyalja mondanivalóját. Egyik markáns jellemzője, hogy túllépve a felvilágosodás társadalompolitikára ható vívmányain, alapjaiban rendítette meg a haladásba vetett hitet. A XX. század derekán kibontakozó jóléti virágzás motorja a társadalom javíthatóságába, az integrálhatóságba vetett bizalom volt, amely szerint az egyének fizikai-társadalmi életesélyei közti távolság csökkenthető, a kollektív eszközökkel támogatott egzisztenciális biztonság széles körben elérhető (Ferge, 2000, p. 72–75).

Az elmúlt évtizedekben a társadalmi-gazdasági-politikai struktúrák viharos változásának lehettünk tanúi. Felértékelődtek az emberi és állampolgári jogok, az individualizáció és globalizáció súrlódási felületén jött létre az emberi alkalmazkodóképességet igencsak próbára tevő posztmodern társadalom. A változás szülte szükségletekre adott, sok esetben elhamarkodott és inadekvát válaszok (is) mutatják, hogy megrendült a régebbi korok kőbe vésett értékhierarchiája. A posztmodern társadalmak már nem deklarálják egyértelműen a szabadság-egyenlőség-szolidaritás egyetemességét, a köztük levő törékeny egyensúly fenntartása sem látszik többé fontosnak és lehetségesnek (Ferge, 2000, p. 71). A társadalom integrálhatóságának gondolata messze tűnik. A politikai és gazdasági rendszerek globalizálódása érvénytelenítette a korábban megingathatlannak látszó morális értékeket, egyben megszüntette a társadalmi normák konszenzusát (Irk, 1999). Az így kialakult új társadalmak további jellemzője, hogy a fehér (jó) és fekete (rossz) mezője egybecsúszik, sok esetben – Shakespeare szavaival élve – „szép a rút és rút a szép.” Egyre ritkábban látszik egyértelműen a köztük levő határ, illetve az egybemosódás eredményeképpen létrejövő szürke zóna szerepe felértékelődik. Az egyénre ható több irányból érkező elvárások nincsenek

hierarchiába rendezve, egymással ellentétes cselekvést is sugallhatnak. Az elvárás elősegítheti a morál, de gyengítheti a rövid távú anyagi érdek, és ez megfordítva is igaz, ha a materiális motiváció áll szemben morális értékekkel (Irk, 2002).

Ha az érték- és érdekdimenziót vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy a kulturálisan meghatározott értékrend az iránytű, ami befolyásolja, hogy döntéseink meghozatala előtt a rendelkezésre álló megoldások közül azon a skálán, amelynek két végpontján a morálisan helyes, ill. az egyértelműen helytelen áll, milyen közbülső lehetőségek találhatók. Habár az értékrend egyazon kultúrközösségen belül is nagyon eltérő lehet, szilárd és közösség által támogatást élvező értékek esetében kisebb a csábítás, hogy az egyén az értékek elé helyezze aktuális érdekét (Irk, 2002).

A paradigmaváltás ára az érték- és érdekdimenzió konfliktusa, de nemcsak a moralitás szintjén, hanem a növekvő egyenlőtlenségek és az egyre szembetűnőbbé váló leszakadás, kirekesztődés dimenzióiban is érezteti hatását.

A munka világához, az oktatási és szociális intézményekhez, a családhoz, a szűkebb és tágabb társadalmi körhöz való kapcsolódás lehetőségét megragadni nem tudó, több szempontból deprivált rétegek számbeli növekedése mutatja, hogy a társadalmi felépítmény alapjául szolgáló konszenzus kérdőjeleződött meg (Jász, 2004, p. 46–47). Más megközelítés szerint kirekesztetteken a jövedelmi szegények olyan csoportjai értendők, ahol a csoport homogenitását a generációról generációra hagyományozott attitűdök és kulturális vonások erősítik. A hátrányból való kitörést gátolja, hogy képtelenek érdekeik érvényesítésére, társadalmi, kulturális, politikai jogaik artikulálására (Szoboszlai, 2004, p. 26–27). A társadalmi kommunikációból való kimaradás egyfajta ördögi kört, zárványok kialakulását eredményezi.

Amartya Sen a társadalmi kirekesztődésről írott tanulmányában említi, hogy a kirekesztődés mindig többdimenziós, nemcsak magát a jövedelmi szegénységet, hanem „az élet elnyomorodását jelenti” (Sen, 2003. p. 7). A vesztesek szemszögéből a tőke- és munkaerőpiac, a termékek és szolgáltatások világméretű kiszélesedése, a gazdasági csere és verseny intenzívvé válása, a kölcsönös függés erősödése az érdekviszonyok kiszámíthatatlanságát, létfeltételeik beszűkülését, a változtatáshoz szükséges erőforrásokhoz való hozzáférés lehetetlenségét hozta. Leginkább nekik fájó, hogy „a globalizáció nem

vezetett globális szolidaritással jellemezhető globális közösség kialakulásához.” Ebben a megközelítésben globalizáció és szociálpolitika fordítottan arányos, a több globalizáció nagyobb társadalmi egyenlőtlenségeket és kevesebb szociálpolitikát eredményezett (Vobruba, 2004, p. 3–11).

Mivel a kirekesztődés előre nem kalkulált tömegeket érintett, a kirekesztettek társadalom alatti társadalomként kezdtek működni (underclass), nem érezték magukra nézve érvényesnek azon szabályokat, amelyek a közösség életét irányítják, így idővel a tradíciókat nyíltan megtagadókként léphetnek fel. Mindez pedig a társadalom egészséges mechanizmusait is destruálja.

Robert Castel felhívja a figyelmet arra, hogy a XIX. századi pauperizálódás óta a kettészakadás veszélye mindig is kísértett. Ám ha a társadalom beletörődik a megosztottságba, és tényállapotként fogja fel az integrációs és dezintegrációs zónák közötti válaszfalakat, pontosabban maga is hozzájárul e falak építéséhez – erősítve a bizonytalanságot és törekenységet –, ezzel végzetes lépést tesz a dezintegráció legitimálására (Castel, 1993, p.21–22).

A leírtakat összegezve elmondhatjuk, hogy a posztmodern paradigma megjelenése kényszerítő erővel strukturálta át a társadalom, politika és gazdaság csaknem mindegyik szegmensét. Az új paradigma követelményeihez való alkalmazkodás pedig meghaladta az egyes rendszerszintek alkalmazkodóképességét. A változás hullámai a rendszereket alkotó individuumok mikroszintjét is elérték. Mégis van remény! Paradox módon a társadalom instabilitása az átlagosnál több interakcióhoz segíthet hozzá, több a lehetőség új kapcsolatok, szervezetek létrehozására. A szinergetikai paradigma szerint a világ minden jelensége egy nagyobb káosz részét képezi, ám a káosz egy bizonyos telítettségi ponton szerveződni kezd, és új struktúra épül fel (Avar, 1988, p. 33–35). Rajtunk áll, tudunk-e/merünk-e káoszból kozmoszt teremtvé túllépni a szükségszerűség nyújtotta kereteken. Mindezt kívánatosá teszi, hogy új típusú válaszokat fogalmazzunk meg a feltett kérdésekre. A válaszok kiérlelését sürgeti, hogy a megváltozott feltételekhez való igazodás leginkább a fiatal korosztályt veszi igénybe, hiszen annak tagjai még kevésbé rendelkeznek megfelelő eszközökkel pozíciójuk lényeges javításához.

Fiatalok életesélyei

A következőkben megvizsgálom, hogy a fiatalok életesélyei hogyan alakultak az utóbbi években, valamint hogyan hatnak az élethelyzetüket befolyásoló szocializációs ágensek.

Fiatalnak lenni napjaink egyik nagy kihívását jelenti. Kutatások bizonyítják, hogy a gyerekek a biológiai/fiziológiai akcelerációnak köszönhetően egyre korábbi életszakaszban, ámde értelmileg és érzelmileg éretlenebbül, sokszor gyermekkoruk rovására lépnek át kamaszéveikbe, amely mára elveszítette a felnőttkorba való átlépésre felkészítő folyamat jellegét, s ezzel együtt határai sem világosak. Korábban a felnőtttség kritériumának számító mérföldkövek, mint munkába állás, szülőktől való elköltözés, házasságkötés és gyermekvállalás, 5-6 év alatt lezajlott, nagyjából a fiatal huszoneveinek elején. Ekkorra fejeződött be az iskolai kiképzés ideje. Az iskolarendszertől a munkaerőpiacra való átmenet zökkenőmentes és kiszámítható volt. A családalapítás idejét nem toltá ki az egzisztenciateremtés bizonytalansága. A gyermekkor világához tartozó tanulás és a felnőttek világába való betagozódást jelentő munkavégzés között rövid átmenetnek számító kamaszkor az életciklus-változások sorában nem érdemelt külön figyelmet. A szakmai identitás a választott foglalkozáshoz kötődött. Az életpálya egyes szakaszai a hagyományok által teremtett, előre kiszámítható lépcsőfokok egymásutánjában épültek egymásra. A generációk közötti szolidaritás szorosra fonta az egyén különböző szocializációs színterekhez fűződő kapcsolatát.

Mára a rendszer többirányú bomlásának lehetünk tanúi. Az iskolarendszer expanziója, a hosszabb tanulmányi idő, a tankötelezettség kitolódása, a tömegessé váló felsőoktatás, valamint az a tény, hogy a képzés és a munkavégzés, vagyis a felkészülés és a hasznosítás ideje nem követi, hanem sok esetben időben kiegészítve egymást párhuzamosan fut – mutatják a szekvenciális életpálya és ezzel együtt a szakmai identitás kialakulásának elbizonytalanodását.² A vázolt folyamatokat elsősorban kényszerek működtetik. Az iskolarendszer expanziója mögött elsősorban nem a tudásalapú társadalom megteremtése áll, hanem az, hogy gondoskodni kell a munkaerőpiacra belépni nem tudó fiatalok kvázi értelmes

² Elhangzott: Somlai Péter: A fiatalkorúak érése – a szocializáció c. előadáson az MTA-OKRI ülésén 2006. december 8-án. A témáról lásd bővebben: Somlai Péter: Szocializáció. Corvina, 1997.

„parkoltatásáról”. Mindezt a hibás kínálati oldal generálja. A fiatal pályakezdők nagy többsége azért munkanélküli, mert nem tud dolgozni. (Gazsó – Laki, 2004, p. 77).

A fogyasztói szemlélet azt sugallja, hogy a fiatalság önmagában érték vagy érdem, nem véletlen, hogy a reklámok, hirdetések tömege szól hozzájuk, potenciális fogyasztónak tekintve őket. „Mert te megérdemled!” Mivel a fiatalok sokkal könnyebben kaphatók az újdonság kipróbálására, ezáltal sokkal egyszerűbben manipulálhatók: „A jó fogyasztó nem kritikus, passzív, és automatikusan fogyaszt” (Azzopardi, 2000). Azt régen felfedezte a lélektan, hogy a létbizonytalanság előbb-utóbb pszichés-mentális egyensúlytalanságba fordul át, a kapaszkodóként felkínált fogyasztói szemlélet kettős frusztrációhoz vezet, a termelésből kirekesztődők – anyagi források híján – a fogyasztásban sem vehetnek részt. Életesélyeik alakulását nagyban meghatározza az esélyteremtő intézményekhez való kötődésük. Ne felejtsük el, hogy sok intézményt magában foglaló világban élünk és cselekszünk. Lehetőségeink és kilátásaink alapvetően attól függenek, hogy milyen intézmények léteznek, azok hogyan működnek, és mennyire inkluzívak (Sen, 2004, p.15).

Melyek ezek az intézmények? Talán reflexből is legtöbbünknek a család és az iskola jut eszébe először, ám a teljesség kedvéért említést érdemel a szűkebb és tágabb lakóközösség, a munkahely, az egyházak, civil szervezetek stb.

Az alábbiakban a családdal, mit történetileg változó modellnyújtó közösséggel bővebben is foglalkozom, ezzel szeretném érthetőbbé tenni, hogy a javítóintézeti utógondozottakkal és a nevelőikkel felvett interjúkban miért fókuszáltam a szocializációs csatornák meglétére, minőségére, működésére, ill. a működésbeli hibáik helyreállításának módjaira.

A család, mint elsődleges szocializációs kiscsoport, modellt nyújt majdani kapcsolatainknak, ezért rendkívül fontos a család nyújtotta kapcsolati példa. Az egyén élete során a családban megtapasztalt kapcsolati modellt ismétli meg, vetíti rá környezetére. Megtanulja megismerni önmagát és környezetét, elsajátítja az együttélés szabályait, az elvárt viselkedésmódokat. „Létünk forrása, feltétele és katalizátora a társkapcsolat, mivel lelki rendszerünket társas közvetítésű mintákból építjük fel. Így benne mindaz, ami sajátosan emberi, társas meghatározottságú. A társ jelenléte, a vele való kapcsolat ingere és modellje a szociális tanulás folyamatának” (Bagdy, 1994. p. 5). Az embert társas lényé alapvetően a mikromiliő formálja. Az egyén „apránként megtanulja, hogy a másik ember megértése az alkalmazkodás

előfeltétele, egyben a tudatos ön- és környezetszabályozás feltétele is” (i.m. p. 13). A családi bázis kezdi munkálni az emberi lényeket, felkészít a szélesebb társadalmi közegben való egzisztálásra. A családi közeg szűrőként is funkcionál, erősítheti vagy gyengítheti a külvilágból jövő hatásokat, tagjainak védelmet nyújt. Ha feladatának megfelelően működik, olyan helyé válik, ahol tagjai „elengedhetik magukat”, közös nyelvet beszélnek, rítusok alakulnak ki. Az identitás tudatosítását kollektív szimbólumokkal segíti elő (pl. családnév). Az ember három interperszonális szükségletére ad választ; mint bevonódás, ellenőrzés, gyöngédség – egyben előrevetíti későbbi kötődéseinket. Stabil és biztonságot adó családi légkörben a személyiség az élet nehézségeivel szemben olyan biztonságra tehet szert, amely lelki egészségvédelmének erőforrása és az önmegvalósítás záloga lehet (i.m. p. 18).

Figyelembe kell vennünk, hogy a családi élet az évszázadok folyamán átalakult, és ennek megfelelően változott tagjai családon belüli és kívüli kapcsolatrendszere. Más-más minőséget képvisel a család a különböző korokban, de mindig pontosan leképzi az aktuális társadalmi viszonyokat.

Lawrence Stone a fejlődés három szakaszát különböztette meg. A XVI. századig a nyílt ágazati család volt az uralkodó forma, ez meglehetősen kis háztartással rendelkező nukleáris családot jelentett, mélyen beágyazva a közösségi kapcsolatokba és rokoni viszonyokba. A fejlődés második fokán álló korlátozott patriarchális család a XVIII. század kezdetéig volt jellemző, már zártabb egységet képviselt, elkülönült a rokoni és helyi közösséghez fűződő kapcsolatoktól. Végül a XX. század kitermelte a zárt otthonközpontú nukleáris családot, mindez érzelmi individualizmussal és a családi intimitás növekedésével járt együtt (Giddens, 1995, p. 382–383).

A történeti áttekintést azért tartom fontosnak, hogy jobban megértsük a fejlődés tendenciáit és az arra adott válaszokat. A közösségi tér tágulása – a lakóhely elkülönült a munkahelytől – eredményezte a családi tér szűkülését, egyben az egyéni problémamegoldás behatároltabb lehetőségeit. A régi kor embere széles társas kapcsolatrendszerén keresztül a problémamegoldás széles skálájával rendelkezett. Nem volt éles határ a személyes és közösségi között, a szomszédság és faluközösség egyetlen nagycsaládot alkotott, nyitott és átjárható volt tagjai számára. A nukleáris család kifelé élt, problémáit megosztotta a közösséggel, s mivel az intim és a társas egybecsúszott, nagyobb védettséget adott a mindennapok kihívásaival szemben. „A vidéki, falusi életet dicsőítő munkák mind utalnak

arra, hogy itt az emberek közötti közösségi érzés (Gemeinschaft) erőteljesebb és elevenebb; ez a közösség és együttélés valódi és tartós formája” (Tönnies, 1983, p.11).

A család fokozatos elkülönülése környezetétől összefügg az urbanizációval és technicizációval, már nem jelent a közösség számára átjárható egységet. Egyre inkább befelé fordul, így intimitása és kohéziója is nő. A posztmodern korban mint a társadalom funkcionális alapegysége formális csoporttá válik, meghatározott feladatok ellátására szerveződik, intézményesen kapcsolódik a társadalmi makrostruktúrához. „A társadalom így képes függetleníteni magát az ember esendőségével összefüggésbe hozható véletlen adta kiszolgáltatottságoktól” (Szabó I., 1994. p. 71).

Mára világossá vált, hogy az átstrukturálódott intézmény- és normarendszerek gyengítették a család integráló funkcióját. Mutatja ezt az a tény is, hogy manapság a fiatalok egyre nagyobb számban kerülnek szembe, lázadnak fel és vonulnak ki az instrumentális megoldást kínáló keretek közül. Mindez erőteljes megosztottságukat is mutatja, hiszen a különböző helyzetekhez való alkalmazkodásra felkészítő családi, majd az ezt tovább erősítő iskolai szocializáció millióje azoknak kínál sikert, akik internalizálták/internalizálhatták a megfelelő kulturális kódokat.

Sokan az iskolán kérik számon az elégtelen családi szocializáció kiegyenlítését, az egyenlő esélyekhez való hozzáférés lehetőségének megteremtését, vagyis az életre való felkészítést. Szabó László Tamás jegyzi meg könyvében, hogy az iskolát ily módon nem lehet függetleníteni a működését meghatározó, erővonalait kijelölő mindenkori társadalmi hatótényezőktől. Mivel „az iskola nem felkészít az életre, hanem maga az élet”, s mint ilyen, pontosan leképezi a társadalom egyéb szektoraiban zajló mobilitási, érdek- és értékviszonyokat (is). A „rejtett tanterv” a nyelvi normák közvetítésével olyan szűrőt épít be a tanár-diák kommunikációba, amelyen rendre fennakadnak azon családok gyermekei, akiknek szocioökonómiai státuszukhoz kötődő egyenlőtlensége nyelvi deprivációban is megmutatkozik. Így az iskolai szabályok belsővé tétele az alkalmazkodóképesség próbájának is tekinthető. (Szabó L. T., 1988, p. 9–46).

A középosztály normadefinícióját sugalló elvárások között idegenül és magukra hagyatva téblábolók előbb-utóbb feladják hiábavaló küzdelmüket – és az iskolát okolják kudarcaikért, az iskola is hamar feladja integráló – és tegyük hozzá, uniformizálva integráló – erőfeszítését,

és a le/kimaradókat okolja sikertelenségükért. Pedig „csupán” az együttdolgozáshoz elengedhetetlen, mindkét fél számára érthető és beszélt nyelv megteremtése szükséges. Ennek hiányában Babel tornya is torzó maradt.

Szilágyi Gyula a „kifogadó iskola” bűnei közé sorolja, hogy a kezelhetetlen és integrálhatatlan gyerekekre korán ráüti a deviancia bélyegét. Az iskola jobban szeretné kapuin kívül tudni őket, az egerútnak felkínált magántanulói státusz nem jelent gyógyírt a problémára. Az iskolai kudarcok mindig hosszú távon fejtik ki hatásukat, a rendszerből való lemorzsolódás egyértelműen a marginalizációt és kriminalizációt vetíti előre (Szilágyi, 2004. p. 142). Mindez pedig nemcsak az iskola diszfunkcióit, hanem a tudáson és kompetencián alapuló érdem értékének hanyatlását, valamint súlyos motivációs problémákat is tükröz (Vajda, 2003, p. 28). Ám az iskolai kudarcot nem lehet önmagában szemlélni, az kimenetelét tekintve mindig többdimenziós. Gyakran függ össze a szegénységgel, betegséggel, drogfogyasztással, egyben csökkenti a gazdasági versenyképességet, így a társadalmi kohéziót is gyengíti. Ha az iskolai kudarcot a társadalmi egyenlőtlenségek kontextusában vesszük szemügyre, világossá válik, hogy nemcsak differenciált oktatási programokra van szükség, hanem ehhez kapcsolódó munkaerő-piaci, szociális, ifjúsáspolitikai integrációra is (Stalder, 2000).

Az oktatásszociológiai kutatások alapján kiderült, hogy a tanulói életutak korán kettéválnak, már az általános iskola alsó tagozatában megjósolható, hogy ki az, aki sikeres iskolai pályafutás elé néz, és kinél várható kudarcos pályatörténet. Mindez pedig szorosan kötődik a majdani munkaerő-piaci helyzetéhez és a foglalkozási szerkezetben elfoglalható pozícióhoz (Kerezsi, 2005, p. 30).

Egy 1970-ben lefolytatott vizsgálat – amely 76 000 általános és középiskolás diák körében zajlott – kimutatta, hogy az ún. indulási esélyhátrány másfélszeresére nő az általános iskolai tanulmányok idején. Hasonló eredményt mutatott az egy évtizeddel később elvégzett reprezentatív felmérés is. A kutatások szignifikáns összefüggést mutattak ki a szülők iskolai végzettsége és a gyerekek általános iskolai tanulmányi teljesítménye között. A kapott adatokból az látható, hogy a középiskolánál alacsonyabb képzettségű szülők gyerekei már az általános iskolában elveszítik versenyképességüket. Mára az a furcsa helyzet állt elő, hogy miközben a lakosság iskolázottsági szintje nőtt, ennek kiegyenlítő hatása az alapoktatás szféráját érintetlenül hagyta, ami azt jelenti, hogy a magyar társadalomban továbbra is jelen

van egy alacsony iskolázottságú társadalmi csoport, amely „egyenlőtlenséget halmoz és konzervál” (Gazsó – Laki, 2004, p. 131–134).

A teljesség kedvéért említést érdemel a civil szféra hazánkban sajátos fejlődésirányú története. A harmadik szektor néven is ismeretes közeg integráló funkciója elsősorban a szabadidő eltöltésében, az önkéntes munka, a kultúra, sport, tudomány stb. köré szerveződött civil szervezetek tevékenységében nyilvánul meg. Hazánkban az egyesületek és alapítványok a két világháború között éltek virágkorukat, mintegy 14 000 működött országszerte (Lévai – Széman, 1993, p. 22). A második világháborút követő években következett be a hagyományos közösségek gyors szétesése. Az '50-es évek elején elindult gazdasági átalakulás és a vele együtt járó vízszintes és függőleges mobilitás, a társadalmi átrétegződés sietette bomlásukat. Ehhez hozzájárult az erőltetett urbanizáció, a tömegkommunikáció újabb formáinak térhódítása, helyi kultúrát erodáló hatása. A hatalomnak nem volt szüksége a spontán társulásokra, félt attól, hogy a „közösségi elfajulás” áttekinthetlenné tenné a társadalmi rendet, önmagát közösséginek tételezve iktatta ki az érdekérvényesítés alulról építkező formáit. Igazi közösség pedig vertikális függőségben nem lehet életképes. A mesterséges, felülről vezérelt kollektivitás lejáratja a közösségi formákat. „E mindenre kiterjedő dezintegrálódás összefügg a totális diktatúra kudarcával, azzal, hogy képtelennek bizonyult társadalomépítésre; a társadalomintegrációkat pedig – amelyeknek szervesen és alulról kellene építkezniük – lehetetlenné tették” (Ferge, 1991a, p. 8).

A rendszerváltás megszüntette az állami ellátórendszer monopóliumát, az informális szférára és a piacra épülő vegyes rendszer kezdett kialakulni. Nem véletlen, hogy a történeti gyökerekből táplálkozó voluntáris szféra állt talpra leghamarabb a rendszerváltás után (Lévai – Széman, 1993, p. 25). A civil szervezetek rendszerváltás utáni felértékelődése tette lehetővé, hogy a polgár mint magánszemély fejezze ki igényeit, érvényesítse érdekeit. Közös érdekek, értékek mentén, meghatározott célok elérésére, közös problémák kezelésére szövetkezzen. A kisebb közösségek szerepvállalása hozzájárulhat a társadalom egészségesebb működéséhez, a felmerülő problémák gyors, hatékony és a közösség által támogatott megoldásához, az érzelmi és információs hálók működtetéséhez. Mindez lehetővé teszi, hogy a mai kor intermedier szereplőiként közvetítsenek a társadalmi rendszerek és részrendszerek között (Nárai, 2004, p. 616–628).

Az értékrend erodálódása nem kedvez a közösségképződésnek. A társadalomban működő közösségeknek tudniuk kell, honnan jönnek és merre tartanak, világos célokat kell megfogalmazniuk, s e célok eléréséhez szükséges eszközökkel kell rendelkezniük. Közösség és értékrend szoros kapcsolatban áll egymással, ha súlyosbodnak a társadalmi együttélés zavarai, ezzel párhuzamosan súlyosbodnak a társadalom hiánybetegségei is (Hankiss, 1982, p. 97).

A gyenge hatásfokkal integráló csatornák működési válságára utaló jel többek között az is, hogy egészségesen működő társadalomban a fiatalok felkészítését és beillesztését széles intézményi kör végzi. E működési mezőn komplementer szerepben funkcionálnak az egyes résztvevők. Az intézmények közötti történetileg kialakult kapcsolatrendszer segíti az ésszerű hatáskör-, erőforrás- és munkamegosztást. A kölcsönösség és függőség szabályai kedvező együttműködés esetén hatékonyan biztosítják a generációs reprodukciót. Mára az ellátatlan feladatok ide-oda csúszkálásának lehetünk tanúi. Az intézmények egymásnak passzolják le a tennivalókat, amelyek végül a legsilányabb érdekérvényesítő képességgel rendelkező családban feneklenek meg – a megoldás esélye nélkül (Laki, 2005, p. 66–67).

Amennyiben ez így folytatódik, nem állunk messze a szocializációs szükségállapot meghirdetésétől, ugyanis a szocializációs szükséghelyzet a szegregációs törekvéseket erősíti, felértékeli a deviáns szubkultúrákhoz tartozás jelentőségét a fiatalkorúak körében. A veszteség és veszteség szubjektív megélése, az énképet és jövőképet befolyásoló negatív tendenciák mint a távlatokban gondolkodás és reális célok kitűzésének képtelensége, irreális énkép, a mának élés torkollnak oda, hogy legtöbbjük végleg lemond a legális szükségletkielégítési módokról. Hiszen ebből az aspektusból a felnőtté válás maga a kiábrándulás folyamata, sorsuk erőszakra és menekülésre kárhoztatja őket. Életükbe a jövő nem fér bele, számukra minden csak rövid lejárátú, mozgásterük a törvényesség mezsgyéjén túlra tolódik. (Szabó A.1, 2001, p. 7–11). Az ifjúság körében a tekintélytisztelet és elkötelezettség hiánya inkoherens világnézetre hívja fel a figyelmet, amelynek alapja a fiatalok és felnőttek aspirációinak és elvárásainak felismerésekor keletkező konfliktusok (Azzopardi, 2000).

Dr. Hüse Lajos és Nyírcsák János strukturált interjúk segítségével vizsgálták hátrányos helyzetű fiatalok életéselyét és jövőképét. Kutatásuk eredményeiből villantok fel a továbbiakban néhány jellemzőt.

A meginterjúvott 46 fiú és 54 lány átlagéletkora 16 év, közös jellemzőjük, hogy a területileg illetékes gyermekjóléti szolgálat alapellátott ill. védelembe vett gondozottjai, vagyis önmaguk és családjuk élete intézményes támogatásra szorul. Az iskola legtöbbjükénél negatív kontextust hordoz, úgy érzik, az elvégzett iskolák nem alkalmasak a marginalitásból való kilépésre. A családra vonatkozó válaszok 10%-a tartozik az egyértelműen pozitív jelentéstartalmú kategóriába, ami megint csak arra mutat, hogy a deprivált családok korlátozott erőforrásai nem tűnnek alkalmasnak az egyenlő társadalmi életésélyek biztosítására, csupán a deprivációt teremtik újjá. A megkérdezett fiatalok az anyagi gondokat érzik legnyomasztóbbnak, egyben fontosabban minden más problémánál. A nyilatkozók kétharmada a szorong és fél a jövőtől, egyharmad részük bizakodó a jövőjét illetően. Arra a kérdésre, hogy mire lesz szükségük ahhoz, hogy céljaikat elérjék, a válaszolók elsősorban a tanulásra, tudásra, a megfelelő szakmai képezettség megszerzésére helyezték a hangsúlyt. A vizsgálatból kitűnt, hogy a kérdezettek nagy többsége áthidalhatatlan szakadékot lát lehetőségei és eszközei, valamint a társadalom által preferált kívánatos viselkedésformák megvalósítása között. Hátráltató tényezőnek élik meg a képzetlenséget, az anyagi problémákat, a családot, személyes negatív tulajdonságaikat, valamint a roma származást (Hüse – Nyírcsák, 2005, p. 54–56).

Ha a mai társadalom nem képes alternatívát és átfogó korrekciós újrakezdési lehetőséget teremteni számukra, akkor elhanyagolásukkal természetes erőforrásait vesztegeti el. Gondoljunk csak arra, hogy a szülőtől számon kérik, ha gyermekéről nem gondoskodik megfelelően. És mi lesz a tágabb közösség felelősségével?

A fentiekből kirajzolódik, hogy az életésély és ennek szubjektív megélése a személyes jövőt strukturáló erőfeszítés hajtóereje. Ha azonban az eszközök és a célok között diszkrepancia jelentkezik, a frusztráció feloldására az apátia vagy a tudatos destrukció kínálkozik. De ezen nem is lehet csodálkozni. A vesztesek vagy tudomásul veszik az ítéletet, amely szerint annyit érnek, mint tanulmányi előmenetelük, s kellenlenül, de elfogadják osztályzatuk megszabta helyüket a munkaerőpiacon belül vagy kívül, vagy nem fogadják el, és akkor először szembetűnővé válnak. Hatni már nem lehet rájuk azzal a fenyegetéssel, hogy elveszítik állásukat, mert nincs nekik, és azzal sem, hogy családi kapcsolataikat veszítik el, mert az sincs nekik. „Egyébként meg senkinek nincs rám szüksége. Akkor meg miért ne igyam, kábítószerezsem magam, ha tetszik, akár halálra” (Christie, 1996, p. 49). És tegyük hozzá: a

bűnelkövetésnek és lebukásnak, „a kiilleszkedés pokoljárásának” (vö. Castel) sincs tétje ebben a körben.

A fölöslegesség torokszorító problematikáját talán legplasztikusabban József Attila Kövek c. versének néhány sora adja vissza: „...Ó, borzalmas így: útfelen heverni, / Ha bennünket nem épít városokká / Gránithalmokba semmi építő. (...) Hogy értelmes várossá magasodjunk, / Mert most minden s egyetlen értelmünk / Az úton heverő kövek fájdalma, / Mely porban és piszokban taposódva / Templomtorony kupolájába vágjuk!”

Sebezhetőség és kriminalizáció

A sebezhetőség és a kriminalizáció veszélye a többszörösére nőhet érzelmi és materiális depriváció közepette, különösen fiatal korban, amikor a személyes kompetenciák próbálgatása, a kalandkeresés, unaloműzés, a kortársaknak való megfelelni akarás egyaránt motiválhatja a törvényszegést. Különösen hangsúlyos a lelki kondíciók kérdése ebben az életkorban. A fiatalok lelkiállapotával foglalkozó, a 1990-es években indított kutatások kimutatták, hogy a 16 éven felüli népességben ugrásszerűen megnőtt a depressziósok száma (Kopp et al. 1996)³.

Az Európa Tanács 2000-ben kiadott Ifjúsági Trendek c. jelentése a sebezhető ifjúság problémáira koncentrálna az oktatás, munkaerőpiac és szabadidő-felhasználás dimenzióiban. E tanulmány sebezhetőségen a strukturális és társadalmi változásokkal való szembenézés képességét érti, az egyén és a társadalmi csoport szintjén. A sebezhetőség a reagálási képességben nyilvánul meg, amellyel a gazdasági, társadalmi, kulturális, politikai élet alakváltozásaira válaszolunk. Ez a reagálási képesség pedig az egyén vele született erejétől és a külső impulzusoktól függ, amelyek nagyban befolyásolják az egyéni alkalmazkodást. A változással való megbirkózást segíthetik az egyes társadalmi szervezetek által felkínált eszközök, amelyek igénybe vételével az egyén képessé válik helyzete értelmezésére, konstruktív megbirkózási stratégiák alkalmazására (Furlong – Stalder – Azzopardi, 2000). A változásokra adott inadekvát válaszok, az alul- vagy túlreagálás egyaránt hangsúlyeltolódást eredményeznek, és leginkább a mentális szférában éreztetik hatásukat. Szociológiai értelemben a depresszió a saját helyzet átélésének negatív állapotát jelöli, amelyet az önvád,

³ Idézi: Gazsó F. – Laki L.: Fiatalok az újkapitalizmusban. Napvilág Kiadó, 2004, p. 47.

reménytelenség, kilátástalanság jellemez. Mindezt az okozza, hogy gyors gazdasági-társadalmi változások idején a lemaradók önmagukat ill. környezetüket okolják a hátrányba kerülésért. Egyfajta „tanult tehetetlenségről” van szó, az ilyen állapotban lévők fogékonyabbak az egészség- és önpusztító magatartásra. Kevésbé képesek szociális helyzetük javítására, törvényszerűen sodródnak a deviáns csoportok, magatartásformák felé (Gazsó – Laki, 2004. p. 47–60). Mindez pedig nem szükségszerű, az ember életutat, sorsot, erkölcsöt is választhat magának – azonban a választási lehetőségek nem egyformák. Könnyebb a jó utat választani annak, aki ezt látta, és nehéz annak, aki rosszul indult (Ferge, 1991b, p. 198).

Somlai Péter a szocializációról írott könyvében megjegyzi, hogy a gyermekkori szocializáció a megfelelő és nem megfelelő viselkedésmódokra vonatkozó különbségtétel megtanulását jelenti a felnőttek mintáján (Somlai, 1997, p. 59). E minta nagyban függ a nevelési helyzet alakulásától, amelyet Szabó András a fiatalkorú bűnözők szubkultúráját bemutató tanulmányában a fiatalkorúak társadalmilag szabályozott élethelyzeteként értelmez, ami egyben az intézmények és személyes kapcsolatok komplex viszonyrendszereként jelenik meg. Megközelítésében a bűnözővé válás a nevelési helyzet abnormis alakulását jelenti, amely a követelményekhez való hibás viszonyulásban és hibás moralitásban érhető tetten. Az inkongruens nevelési helyzet adaptáció helyett inadaptációt idéz elő, ennek jele és bizonyítéka a büntett elkövetése (Szabó A. 2, 1979, p. 71–73). A fiatalkori bűnözés végeredményben a szocializációs folyamat kudarcát, az ebben részt vevő intézmények funkciózavarát jelzi, amelyek eredményeképpen hibás viszonyulási struktúrák alakulnak ki. (i. m. p. 83). A 2003-ban napvilágot látott Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiája felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy a közhiedelemmel ellentétben a gyermek- és fiatalkorú bűnelkövetők többsége teljes családban nevelkedik.⁴

Az alábbiakban az Országos Rendőr-Főkapitányság 2005. évi adatait alapul véve megkísérlem vázolni az ifjúkori bűnözés alakulásának főbb irányait.

2005-ben a 100 ezer fiatalkorú lakosra jutó bűnelkövetők száma 2458 fő volt, amely az 1996 utáni időszak legmagasabb mutatói között található.

⁴ In: A Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiája 2003. p. 43.
http://www.bunmegelozes.easyhosting.hu/dok/tars_bunmeg_nemz_strat.doc

Megyék szerinti megoszlásban Budapest áll az élen, Borsod-Abaúj-Zemplén megye a második, Pest megye pedig harmadik a sorban. A fiatalok továbbra is a vagyon elleni bűncselekményekben vesznek részt leginkább, azonban a vagyon elleni bűncselekményeket elkövető fiatalok száma csökkent.

A fiatalok 39,3%-a önállóan követi el a bűncselekményt, amennyiben társai is vannak, ők is jellemzően fiatalok. 2005-ben a fiatal elkövetők 81,6%-a volt büntetlen előéletű. Magasabb lett a bázishoz viszonyított bűncselekmények száma, ami a sorozatos elkövetések növekedését jelzi. 2005-ben egy fiatal elkövetőre 1,76 bűncselekmény jutott. A személy elleni bűncselekmények közül az emberölések száma csökkent, a szándékos testi sértések továbbra is magasak. Nőtt a garázda jellegű bűnelkövetés és a kábítószerrel való visszaélések száma.

A fiatal bűnelkövetők foglalkozásának megoszlásánál figyelemre méltó, hogy lassan a teljes populáció iskolakötelezettsége mellett csupán 69,35% tanuló, 19,7% foglalkozás nélküli, ami valószínűleg az egyik fő kiváltója a jogsértések elkövetésének, 3,38% alkalmilag dolgozik, 1,07% betanítva dolgozik, 1,16% egyéb foglalkozást űz.

A gyermekvédelmi intézményekből történő szökési esetek száma egyre magasabb. Az esetek kb. 3/4-e, néha ezt is meghaladó aránya történik az otthonokból. A csavargások, céltalan lézengések gyakori velejárói a kriminalitásnak. A kalandot kereső, tapasztalatlan fiatalok a kontrolltól való szabadulás útját keresik. Az eltűnésre, csavargásra általában csoportosan kerül sor, ilyenkor előre tervezetten különféle programokra igyekeznek, vagy a meghatározott közegekből való menekülés a motiváló ok. A csellengés, mint időt strukturáló tényező, egyre fiatalabb korban jelenik meg, ehhez társul a szabadságvágy, az önállóság utáni sóvárgás, a csoportos együttlét igénye (Diószegi, 2006, p. 8).

Innen pedig már csak egy lépés a deviáns szubkultúrába való integrálódás, amely – a szocializációs és érzelmi deficitre épülve – sorsközösséget, eligazodást, szerepet és elfogadást kínál. Mindezt pedig nem szabad választás eredményeképpen, hanem a kényszerhelyzetben egymásra találtak szükségletéből adódóan (Hatvani – Papházi, 2004. p. 136).

Ha pedig az integráció hiányából és nevelési deficitből eredő bűnelkövetésről beszélünk, akkor fiatal elkövetők esetében – a bíróság mérlegelése alapján – lehetőség van a nevelő

jellegű intézkedés formájában elrendelt korrekcióra. Ennek színterei a Szociális és Munkaügyi Minisztérium közvetlen fenntartása alatt álló javítóintézetek.

A javító nevelés jogi háttere és alkalmazása

A javító nevelés elsősorban a jelenleg hatályos Büntető Törvénykönyvre támaszkodik. Ennek 108. §-a kimondja, hogy a büntetés vagy intézkedés célja a fiatal helyes irányú fejlődésének, társadalmi beilleszkedésének elősegítése, s mivel a javítóintézeti nevelés szabadságelvönással járó intézkedés, alkalmazni csak akkor lehet, ha célja más módon nem érhető el. A 109. § szerint a javítóintézeti nevelés intézkedésnek minősül. A 118. § a fiatalkorú eredményes nevelése érdekében tartja indokoltnak a javítóintézeti elhelyezést. A javító nevelés időtartama 1-3 évig terjedhet, ha ezen idő alatt a fiatal betölti a 19. évét, az intézetből el kell bocsátani. Ám a törvény nem rögzíti, hogy mely bűncselekmények elkövetése esetén kerülhet sor kiszabására, s mivel ily módon bármely bűncselekmény elkövetése indokoltá teheti kiszabását, a bíróság feladata, hogy alaposan megvizsgálja az elkövető személyi körülményeit (Hatvani – Papházi, 2004, p. 128). Az 1979. évi 11. törvényerejű rendelet (Bvtvr) 105. §-a szerint a javítóintézeti nevelés végrehajtásának feladata a fiatal nevelése, oktatása, szakmai képzése, a helyes irányú fejlődés elősegítése. A 107. § (2) bekezdés felhívja a figyelmet, hogy különös gondot kell fordítani a személyiségzavarban szenvedő fiatalkorúak gyógyítására, sajátos nevelésére, oktatására. A 108. § (3) bekezdés kimondja, hogy a javítóintézeti nevelés idején a törvényes képviselő gondozási-nevelési joga szünetel, ez a jog az intézet igazgatóját illeti meg.

A Btk. 118.§-a szerint ideiglenesen az bocsátható el, aki legalább egy évet eltöltött az intézetben, ha a kiszabott javítóintézeti nevelés felét már letöltötte, és feltételezhető, hogy az intézkedés célja további javítóintézeti nevelés nélkül is elérhető.

1. táblázat

Az alkalmazott javítóintézeti nevelések száma

1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
191 fő	218 fő	304 fő	291 fő	238 fő	201 fő	195 fő	192 fő

(Források: Kerezsi K.: A fiatalkorú bűnelkövetés jogszabályi változásai, különös tekintettel a javítóintézetekre. Új tendenciák. In: A javítóintézet, mint esély c. konferencián elhangzott előadások anyagai. p. 23. ill. a két utolsó évszám tekintetében Kerezsi Klára: Büntetve gondozni? In: Esély 2007/3. szám p. 70.).

Az elmúlt évek számadatai tükrében látható, hogy a bírák mintha az elkövetők számához képest kevés alkalommal élnének a javítóintézeti nevelés kiszabásának lehetőségével.

Mindezt persze számos más tényező is befolyásolja. A demográfiai mutatók oldaláról tény a 14–18 éves korosztály létszámának csökkenése, másrészt a büntető igazságszolgáltatás rendszerének változása; a próbára bocsátás mellett a bíróság által külön magatartási szabályként előírt szankciók terjedése, valamint a vádemelés elhalasztásának lehetősége. A korábban idézett rendőrségi statisztika is utal a fiatalok magas bűnhalmazatára, ám a hazai gyakorlat azt jelzi, hogy még nagyobb számú bűncselekmények esetén is lehetőség van arra, hogy az eljárás a két szabadságelvonással járó jogkövetkezménynél enyhébb szankciók alkalmazásával érjen véget. Ebben a megközelítésben a szabadságelvonás még az intézkedés szintjén is mint végső eszköz jelenik meg (Kerecsi, 2005, p. 22–27). Az eljárások elhúzódása, a gyors reagálás hiánya szintén a nevelési célzat megvalósulása ellen hat. Mivel a javítóintézeti nevelés kiszabása elsősorban nevelési szándékkal valósul meg, az időmúlás miatt ezek az elvek elveszítik jelentőségüket, súlytalanná válnak, így a bíróság mozgástere is beszűkül. A bírák jó része kellő információ hiányában a szabadságvesztés szinonimájának tekinti (Bartkó, 2005, p. 35–36).

Már a bevezetőben utaltam rá, hogy az Európa Tanács R (2003) 20. sz. ajánlása – amely a fiatalok bünelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatási rendszer újragondolását sürgeti – veti fel, hogy a büntetőjogi felelősségnek jobban kell igazodnia az elkövető életkorához, érettségéhez, összhangban kell lennie az elkövető fejlettségével (Lévay, p.11). S mivel a javítóintézeti nevelés jogszabályban deklaráltan nevelési és az ebből eredő személyiségfejlődési deficit kompenzálására vállalkozik, sikeres kimenetele a hátrányok minél korábbi életszakaszban történő feltárásától és kiegyenlíthetőségétől függ. *„Prevenációs értéke lehetne, ha nem ilyen nagyszámú bűncselekmény elkövetése után jönnének hozzánk a gyerekek, és ennek a mostani trendek teljesen ellentmondanak”* – jegyzi meg az aszódi intézet általános igazgatóhelyettese.

Volentics Anna a reszocializációs gondozás korszerűsítéséről írott tanulmányában rámutat a fiatalok elkövetők javító nevelésének illuzórikus voltára. Ha figyelembe vesszük, hogy 0–14 éves kor között az elsődleges szocializáció „felülír” minden mást, akkor az inadaptálódás, folyamat-jellegéből fakadóan, holisztikus megközelítést igényel. „A reszocializációs gondozás ugyanis nem más, mint olyan komplex és speciális segítő-nevelő-fejlesztő folyamat, amelynek célja az antiszociális fejlődésirányú és/vagy bünelkövető fiatalok speciális szükségleteinek (szociális, nevelési-oktatási, mentálhigiénés, egészségügyi) teljes körű

és/vagy célszerű kielégítése által szocializációs szintjük növelése, s ezen keresztül társadalmi (re)integrációs esélyeik növelése” (Volentics, 1994, p.151–152).

A fenti gondolatok befogadását sürgeti a Nevelőotthonok Nemzetközi Szervezete (FICE) 1986-os Malmöi Nyilatkozata, amelyben kinyilvánítja, hogy az országok pénzügyi megszorítások és gazdasági krízis idején sem engedhetik meg maguknak, hogy megfélemlenek leggyengébb tagjaikról. A korai csalódások, destruktív vagy fenyegető események, élmények által terhelt fiatalokú elkövetőknek esélyt adhat a javító nevelés. S mivel ezek az intézmények „társadalmi feladatot látnak el, rá is szorulnak a társadalom támogatására.”⁵

A tanulmány következő részében azt tekintjük át, mit jelent a javító nevelés elmélete és gyakorlata a debreceni és az aszói intézetekben.⁶

IRODALOM

Avar Pál (1988): Hősterápia. Magvető Kiadó, Budapest.

Azzopardi, Anthony (2000): Szabadidő: Kockázati tényezők és a sebezhetőséghez vezető utak. In: Ifjúsági Trendek. http://www.dkmt.org/hun/doc/sebezhetoseg.doc_azzopardi 2006. 12. 16.

Bagdy Emőke (1994): Családi szocializáció és személyiségzavarok Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Bartkó Levente (2005): A fiatalokkal kapcsolatos ítélkezési dilemmák In: „A javítóintézet, mint esély” konferencián elhangzott előadások anyagai. Perspektíva Alapítvány.

Castel, Robert (1993): A nélkülözéstől a kivetettséig – a „kiilleszkedés” pokoljárása. In: Esély 1993/3. szám.

Christie, Nils (1996): A fájdalom korlátai. In: Gönczöl Katalin - Kerecsi Klára (szerk.): Deviancia, Emberi jogok, Garanciák. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület Kiadása, Budapest

Diószegi Gábor (2006): Az ifjúkori bűnözés alakulása. <http://www.orfk.hu/tanulmanyok> 2006.12.05.

Ferge Zsuzsa (2000): Elszabaduló egyenlőtlenségek. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület kiadása.

⁵ FICE Kongresszus – Malmöi nyilatkozat. In: Gyermek- és Ifjúságvédelem, VI. évf. 1987/1. szám, p. 56–57.

⁶ A Rákospalotai Javítóintézetben 2006 folyamán nem volt utógondozás alatt álló növendék.

- Ferge Zsuzsa (1991a): Variációk a társadalmi integráció témájára In: Esély 1991/1. szám.
- Ferge Zsuzsa (1991b): Társadalmi struktúra, társadalmi hátrány In: Ferge Zsuzsa: Szociálpolitika és társadalom. (Szerk.: Várnai Györgyi) T-TWINS Kiadó, Budapest 1991.
- Furlong, Andy – Stalder, Barbara – Azzopardi, Anthony: Sebezhető Ifjúság In: Ifjúsági Trendek 2000. http://www.dkmt.org/hun/doc/sebezhetoseg.doc_azzopardi 2006.12.16.
- Gaszó Ferenc – Laki László (2004): Fiatalok az újkapitalizmusban. Napvilág Kiadó.
- Giddens, Anthony (1995): Társadalmi intézmények. In: Giddens, Anthony: Szociológia. Osiris Kiadó, Budapest.
- Hankiss Elemér (1982): Diagnózisok I. Magvető Kiadó, Budapest.
- Hatvani Erzsébet – Papházi Tibor (2004): Deviancia és szociális fogyatékoság – A javítóintézetekből elbocsátottak utánkövetéses vizsgálatának lehetőségei, tapasztalatai In: Papházi Tibor (szerk.): Javítóintézet, Család, Gyermekvédelem. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest, /Kapocs Könyvek/.
- Hüse Lajos – Nyírcsák János: Hátrányos helyzetű fiatalok életesélyei és jövőképe. In: Kapocs 2005/4. szám.
- Irk Ferenc: Társadalmi felelősség a bűnözésért 1999.
http://www.okri.hu/index.php?menu=archivum_irk_tarsadalmi 2005.09.26.
- Irk Ferenc (2002): Globális kockázatok – Diszfunkcionális kriminálpolitika
http://www.okri.hu/index.php?menu=uj_kutat_globalis 2005.09.26.
- Jász Krisztina (2004): Társadalmi kirekesztettség: A perifériára szorult társadalmi csoportok az átmenet időszakában In: Tér és Társadalom XVIII. évfolyam 2004/3. szám.
- Kerecsi Klára (2005): A fiatalok bűnelkövetés jogszabályi változásai különös tekintettel a javítóintézetekre. Új tendenciák. In: „A javítóintézet, mint esély” konferencián elhangzott előadások anyagai. Perspektíva Alapítvány.
- Laki László (2005): Munkaerőpiaci helyzetkép, a hátrányos helyzetű fiatalok és esélyeik In: „A javítóintézet, mint esély” konferencián elhangzott előadások anyagai Perspektíva Alapítvány.
- Lénárd Krisztina – Rácz Andrea (2004): A javítóintézeti nevelés, mint támogató intézmény dezintegrációs hatásai. In: Papházi Tibor (szerk.): Javítóintézet, Család, Gyermekvédelem. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest, /Kapocs Könyvek/.
- Lévai Katalin – Széman Zsuzsa (1993): Társadalmi trigonometria. Scientia Humana.
- Lévay Miklós: Az Európa Tanács R (2003) 20. számú ajánlása a fiatalok bűnelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatási rendszerről
http://www.szochalo.hu/uploads/media/csagyi0503levay_europatanacs 2006.12.18

- Nárai Márta: A civil szervezetek szerepe és jelentősége az egyének, közösségek illetve a társadalom számára. In: *Educatio*, XIII. évf. 2004/4. szám.
- Sen, Amartya (2003): Társadalmi kirekesztés: Fogalom, alkalmazás és vizsgálat I. In: *Esély* 2003/6. szám
- Sen, Amartya (2004): Társadalmi kirekesztés: Fogalom, alkalmazás és vizsgálat II. In: *Esély* 2004/1. szám.
- Somlai Péter (1997): *Szocializáció*. Corvina, Budapest.
- Stalder, Barbara (2000): Sebezhetőség és oktatás In: *Ifjúsági Trendek 2000*
http://www.dkmt.org/hun/doc/sebezhetoseg.doc_azzopardi 2006.12.16.
- Szabó András 1 (2001): Kiszakadás vagy leszakadás – Diszfunkciók a felnőtté válás során. In: Slézia Gabriella (szerk.): *Fiatalok az utcán – Tanulmányok a városi fiatalok utcai csoportjait elérni kívánó közművelődésről 1998-2000*. Budapesti Művelődési Központ.
- Szabó András 2 (1997): *Fiatalok bűnözők szubkultúrája* In: Szabó András: *A büntett és büntetése*. Gondolat, Budapest.
- Szabó István (1994): *Bevezetés a szociálpszichológiába* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Szabó László Tamás (1988): *A rejtett tanterv*. Magvető, Budapest.
- Szilágyi Gyula (2004): *Megbukott az iskola?* Osiris Kiadó, Budapest.
- Szoboszlai Zsolt (2004): Szegénység, marginalizáció, szegregáció – Adalék a társadalmi egyenlőtlenségek értelmezéséhez. In: *Tér és Társadalom*, XVIII. évf. 2004/3. szám.
- Tönnies, Ferdinand (1983): *Közösség és társadalom*. Gondolat, Budapest.
- Vajda Zsuzsanna (2003): Az iskola, a társadalom és a társadalmi hátrányok. In: *Esély* 2003/3. szám.
- Vobruba, Georg (2004): Ellensége-e a globalizáció az európai szociális modellnek? In: *Esély* 2004/6. szám.
- Volentics Anna (1994): Elképzelések a fiatalok zárt intézeti neveltek reszocializációs gondozásának korszerűsítéséről. In: Gönczöl Katalin (szerk.): *Büntetőpolitika, bűnmegelőzés*. ELTE Szociológiai Intézet Szociálpolitika Tanszéke, Budapest.